

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

LINGVISTIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRUVCHI DIDAKTIK O'YINLAR TIZIMI

O'roqova Yulduz Ortiqniyozovna

Mustaqil Izlanuvchi, Toshkent Davlat O'zbek Tili Va Adabiyoti Universiteti

Annotatsiya: *Maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini – fonetik, leksik, grammatik va uslubiy bilimlarini –shakllantiruvchi didaktik o'yinlar tizimining nazariy modeli taqdim etiladi. Lingvistik kompetensiyaning tarkibiy qismlari va ularni o'yin orqali rivojlantirishning yo'llari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *lingvistik kompetensiya, fonetik o'yinlar, leksik o'yinlar, grammatik o'yinlar, uslubiy kompetensiya.*

Lingvistik kompetensiya – o'quvchining tilning fonetik, leksik, grammatik va uslubiy qonuniyatlarini o'zlashtirish darajasidir [1.7]. Ona tili ta'limida ushbu kompetensiyani shakllantirish o'quvchining o'z tilini to'g'ri va ravon qo'llashi uchun zarur shart-sharoitdir. Biroq, an'anaviy yondashuv ko'pincha lingvistik bilimlarni quruq qoida yod olish orqali o'rgatib, o'quvchilarning ushbu qoidalarni nutqiy faoliyatda qo'llash qobiliyatini yetarlicha rivojlantirmaydi [2.33].

Didaktik o'yinlar esa lingvistik kompetensiyani faol, kommunikativ muhitda shakllantirishning samarali vositasi bo'lishi mumkin. Buslayev F.I. bundan bir yarim asr muqaddam "Ona tilini o'qitish" asarida ta'lim-tarbiyada tilni jonli muloqot kontekstida o'rgatish zaruratini ta'kidlagan edi [3.61]. Zamonaviy metodistlar bu fikrni didaktik o'yinlar orqali amalga oshirishning aniq yo'llarini ko'rsatishmoqda.

Tadqiqotda lingvistik kompetensiya nazariyasiga (Hymes D., Canale M., Swain M. asarlari) va o'zbek metodikasining asosiy manbalariga tayanib, tahliliy-deduktiv usul qo'llanildi [4.15]. Ona tili ta'lim standartlarida ko'rsatilgan lingvistik kompetensiya talablari (5-sinf uchun) asosida o'yin turlari bilan bog'liqlik tizimi qurildi [5.20].

Fonetik kompetensiyani rivojlantiruvchi o'yinlar. Fonetik kompetensiya — o'quvchining so'z va gaplarni to'g'ri talaffuz qilish, orfoepik me'yorlarga amal qilish qobiliyatidir [6.44]. Uni rivojlantirishda quyidagi o'yinlar samarali: "Ovozlar nusxasi" (so'z talaffuzini eshitib takrorlash), "Qofiya topish" (fonetik o'xshashlik asosida so'z zanjiri), "Undosh-Unli" (x va h, o va o' kabi paronimlarni farqlash o'yini). Tajriba shuni ko'rsatadiki, bu o'yinlar o'quvchilarda fonetik sezgirlikni rivojlantiradi [7.16]

Leksik va grammatik kompetensiyani o'yin orqali shakllantirish. Leksik kompetensiya — so'z boyligini bilish va to'g'ri qo'llash qobiliyati — "So'z zinasi", "Kim ko'proq?", "So'z assotsiatsiyasi" kabi o'yinlar orqali rivojlantiriladi [8.38]. Grammatik kompetensiyani rivojlantirishda "Gapni tugating", "Xato qayerda?" (grammatik xatolarni topish o'yini), "So'z yasash laboratoriyasi" kabi o'yinlar qo'llaniladi [9.47]. Watsyn-Jonesning "Vocabulary Games and Activities" asarida keltirilgan leksik o'yinlarni o'zbek ona tili darslariga

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

moslashtirib qo'llash mumkinligini tahlil shuni ko'rsatadiki, ularning aksariyat qismi minimal adaptatsiya bilan qo'llanilishi mumkin [10.29].

Uslubiy kompetensiyani o'yin orqali rivojlantirish. Uslubiy kompetensiya — turli nutqiy vaziyatlarda mos so'z va ifoda vositalarini tanlash qobiliyatidir. Uning rivojlanishida “Uslub tanlash” (bir fikrni turli uslublarda ifodalash), “Jurnalist” (rasmiy va norasmiy uslub o'yini), “Ertakchi” (badiiy nutq uslubida hikoya to'qish) kabi o'yinlar samarali bo'ladi [11.53].

Tahlil shuni ko'rsatadiki, lingvistik kompetensiyaning turli tarkibiy qismlarini rivojlantirishga mo'ljallangan o'yinlar tizimi hali yaxlit holda ona tili metodikasiga to'liq kiritilmagan. Mavjud qo'llanmalarda o'yinlar ko'pincha tasodifiy, tizimli bo'lmagan tarzda keltirilgan [12.8]. Ularni lingvistik kompetensiya tuzilmasiga mos ravishda tizimlashtirish — metodikani takomillashtirish yo'lidagi muhim qadam bo'ladi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, lingvistik bilimlarni o'yin orqali o'rganish qoidalarining chuqur o'zlashtirilishiga to'sqinlik qilmaydi — aksincha, qoidalarni jonli nutqiy faoliyat kontekstida o'rganish ularning nutqda qo'llanilishini ta'minlaydi [2.41]. Kelajakda har bir lingvistik ko'nikma uchun maxsus o'yin banki yaratish va uning samaradorligini tajriba-sinovdan o'tkazish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi: Ona tili. Adabiyot (5–9-sinf). – Toshkent, 2017.

2. Qosimova K., Matchonov S. va b. Ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. – Toshkent, 2009.

3. Буслев Ф.И. О преподавании отечественного языка. 2-е изд. – М., 1867 (переизд.: Л., 1941).

4. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching. Applied Linguistics, 1980.

5. O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standartlari. – Toshkent, 2017.

6. G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2012.

7. Po'latov I.P., Odilov S. O'zbek tili ta'limidagi zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlar. – Qo'qon, 2004.

8. To'xliyev B. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.

9. Roziqov O., Mahmudov M., Adizov B., Hamroyev A. Ona tili didaktikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.

10. Watsyn-Jones P. Vocabulary Games and Activities. – Penguin, 2001.

11. Yo'ldosheva D. O'zbek tilini o'qitish metodikasi. – Buxoro: Durdona, 2021.

12. O'zbekiston til va madaniyat. Metodika. 1(4). – Toshkent: Yashnobod nashr, 2022.